

УДК: 159.9:008:371.134:331

Видра О.Г.
м.Київ**ЗМІСТ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИХ ПРАГНЕНЬ В
КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

У статті розглядається аксіологічний аспект особистісної і професійної підготовки майбутніх вчителів праці в якості розвитку їх психологічної культури. На основі результатів констатуючого дослідження здійснюється конкретизація системи особистісно-професійних прагнень студентів в структурі їх психологічної культури. Обумовлюється подальший напрямок дослідження з даної проблеми.

Професійна психологічна культура визначається специфікою в певній сфері діяльності особистості, у нашому випадку – діяльності педагога. Звичайно, вона притаманна вчителям всіх спеціальностей, але при цьому має свої особливості відповідно кваліфікації. Тому важливо їх віднайти і розкрити стосовно майбутнього вчителя трудового навчання.

За результатами досліджень науковців Відділу психології трудової і професійної підготовки Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України: В.В.Рибалки, П.С.Перепелиці, В.І.Панченка, З.У.Становських, Д.Ф.Крюкової, М.В.Бастуна, О.М.Ігнатівич було запропоновано рефлексивно-ціннісно-креативний підхід до вивчення психологічної культури особистості [8, с.164], в основі якої вважаються вищі психологічні цінності, які є основою професійної психологічної культури майбутнього вчителя праці.

У психолого-педагогічній і філософській літературі поняття “цінність” визначається як те, що фіксує позитивне або негативне значення будь-якого об’єкта чи явища [6, 209; 13, 464]. Для особистісних цінностей характерною є висока усвідомленість; існуючи в різних формах, вони відображаються у свідомості як ціннісні

© Видра О.Г., 2005

орієнтації, що являють собою найважливіші елементи внутрішньої структури особистості [11, 756].

З аксіологічного боку особистісно-професійного існування людини системи цінностей містять у собі професійні цінності, які формуються під час профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх шкільних закладах. Це відбувається також при вихованні у сімейних традиціях, але обов’язково в особистісно-професійній підготовці молоді. Без сумніву, система професійних цінностей є основою професійної культури особистості. В свою чергу, система професійних вищих психологічних цінностей – є основою професійної психологічної культури людини.

Систему професійних цінностей майбутнього вчителя трудового навчання спеціалізує те, що крім психолого-педагогічних вони містять технічні та інтелектуальні цінності відповідного змісту. Ця система цінностей виступає як система координат, необхідна для поєднання педагогічної і технічної спрямованості в особистісно-професійній підготовці та діяльності, надаючи останній чуттєвого характеру.

Маючи в своїй основі таку систему цінностей, професійна психологічна культура майбутнього вчителя трудового навчання займає відповідне місце в його особистісно-професійному розвитку і діяльності. Її умови розвитку та прояви визначаються втіленням у життя психологічної сторони інтелектуально-технічної діяльності, яка має психолого-педагогічну спрямованість і кризь яку відбувається особистісний розвиток учнів на уроках трудового навчання.

Таким чином, місце і зміст професійної психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання обумовлюють механізми її проявів та розвитку в системі особистісно-професійної підготовки і діяльності. Культурно-психологічні цінності, які лежать в основі психологічної культури особистості на умовах їх усвідомлення, рефлексії та творчості, як і будь-які цінності породжують за допомогою емоційно-оціночних особистісних процесів відповідні спонукання, потреби [7, 367], які в своїй єдності складають систему культурно-психологічних прагнень.

На основі цього, в констатуючому експерименті нами досліджувалася відповідна система кваліфікованих прагнень студентів педагогічно-індустріальних факультетів вищих навчальних закладів педагогічного спрямування міст Чернігова, Вінниці, Глухова. Результати дослідження [1] підтвердили те, що система культурно-

психологічних прагнень майбутніх вчителів праці дійсно пов'язана із структурою їх особистості і професійної діяльності; психологічна культура майбутнього вчителя трудового навчання досконалого рівня повинна включати в себе систему прагнень, які свідомо розвиваються (цінностей, тенденцій, потреб, орієнтацій) і які насамперед наявні у студентів; реалізація вказаних прагнень відбувається кризь здібності і якості, які розвиваються і формуються відповідно цим прагненням в особистісно-професійній підготовці студентів.

Такі результати у поєднанні із результатами досліджень особливостей особистісно-професійної діяльності педагогів видатними науковцями Н.Г.Ничкало, Н.А.Побірченко, С.О.Сисоевої, С.У.Гончаренка, Г.О.Балла, В.І.Гордієнко, І.А.Зязюна, Ч.В.Кузьміної та ін., дозволили нам виділити наступні види культурно-психологічних прагнень особистості майбутнього вчителя трудового навчання. Розглянемо їх детальніше:

1. *Прагнення усвідомлювати професійно-психологічні цінності не тільки на інформаційному, але й на ціннісному рівні.*

Академік І.А.Зязюн зазначає, що найголовніше у вчителя – потенціал його цінностей [5, 204], чи є в нього, за словами В.О.-Сухомлинського, спрямованість на людину, здатність поважати іншого, любити [12, 19]. Саме в психологічних цінностях ми вбачаємо основу психологічної культури особистості майбутнього вчителя трудового навчання, яка на наш погляд, є системою цінностей. В.В.Рибалка, розробляючи проблематику психологічної культури, виокремлює з-поміж вищих людських якостей саме вищі психологічні якості, розглядаючи їх як визначальні психологічні цінності суспільства і особистості [10, 276]. Так як психологічні цінності є витвором інтелекту і почуттів, то саме вони лежать в основі потреб і мотивів, які надалі обумовлюють і керують педагогічною діяльністю майбутніх вчителів трудового навчання.

2. *Прагнення любові до дітей.*

Н.В.Кузьміна визначала генеральну здібність вчителя – „це чутливість до людини, яка росте, до особистості, яка розвивається – любов” [3, 112]. Любов до дітей – найвище моральне, природне почуття, яке проявляється у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності вчителя до дитини, перетворюється на психологічне, духовне спілкування (єднання). В трансперсональній психології любов визначається як універсальна енергія, яка може випромінюватися лише людиною і Богом, давати життя всьому іншому

[2, 219; 4, 277]. Тому можна зрозуміти, чому любов дітей до вчителя є найвищою винагородою для нього. Ми вважаємо, що людина без даного почуття не може бути вчителем-професіоналом, психологічно-культурним вчителем, хоч би який у цієї людини не був запас професійних якостей і здібностей.

3. *Прагнення рефлексії професійно-психологічних цінностей.*

Рефлексія – є осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального та індивідуального способу існування, це є вміння бачити себе очима інших людей, вивчати себе з різних сторін [10, 157]. Професійний досвід, який так важливий для вчителя, лише частково формується в процесі навчання у вищому навчальному закладі. Велику частину його молоді вчителі трудового навчання здобувають безпосередньо в професійній психолого-педагогічній діяльності, при чому без розвиненої рефлексії процес здобуття досвіду або затягується, або не відбувається взагалі, що призводить до відповідних наслідків. Особливо важлива рефлексія для майбутніх вчителів трудового навчання, адже крім інтроспекції власної психіки, осмислення своєї важливої програми, принципів світовідношення, цілей, цінностей, вимог, установок, прагнень вони повинні „відчувати” як саме сприймають його як вчителя, його демонстрації трудових прийомів і операцій, відчувати зворотній зв'язок з дітьми.

4. *Прагнення культурного, конструктивного, професійного педагогічного спілкування.*

Частіше всього спілкування вчителів праці зводиться лише до технічного плану, що створює великі комунікативні бар'єри для психолого-педагогічної взаємодії вчителя і учня. І.А.Зязюн зазначає, що педагогічне спілкування є професійною здатністю педагога, яка характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції в учнів і відчувати задоволення від спілкування [5, 47].

5. *Прагнення професійно-психологічної спрямованості.*

Спрямованість – одна з найістотніших сторін особистості, які характеризують її мотиваційну сферу [7, 311]. Це є стрижень структури особистості, що визначає її ініціативну поведінку. Вона являє собою ієрархічну структуровану систему домінуючих мотивів, виступає як передумова стійкості особистості. Для майбутнього вчителя трудового навчання спрямованість являє собою відображення його культури професійного цілепокладання.

6. Прагнення гармонійного саморозвитку.

Таке прагнення забезпечує особистості майбутнього вчителя трудового навчання значні успіхи у становленні соціальних, духовних, інтелектуальних та інших професійно-особистісних якостей, зокрема здатності до саморегуляції, самодисципліни. Гармонійний саморозвиток психологічно-культурної особистості має спиратися на психологічні цінності, повноцінні ідеали, на знання специфічних засобів і дій впливу на самого себе. Він обумовлюється наявністю професійних цілей і діяльності по самовихованню особистісних установок і поведінки, які гармонізують бажання, емоції, думки і уявлення про себе та інших.

7. Прагнення самоаналізу.

Самоаналіз особистості майбутнього вчителя трудового навчання відображає його культуру самопізнання як складову його психологічної культури. Саме на основі самоаналізу і самопізнання своїх особистісних і поведінкових особливостей починають усвідомлюватися власні життєві і професійні призначення, утворюється і підтримується конструктивне самовідношення, самооцінка, які допомагають в особистісно-професійному житті майбутнього вчителя трудового навчання ставити реальні професійні цілі і завдання, спрямовувати конкретні зусилля у відповідні своїм зусиллям справи, бути самим собою.

8. *Прагнення любові до праці, до професійної діяльності, відповідальності* відображають системність, раціональність, реалістичність планування роботи майбутнього вчителя трудового навчання, доведення справи до кінця, вміння, якщо цього вимагають обставини, гнучко, вигідно і швидко робити перепланування, відмовляючись від нереальних цілей, працювати системно, а не імпульсивно, з відпочинком і переключенням на інші види діяльності.

9. Інтелектуальні прагнення.

Центральною психологічною складовою професійної діяльності майбутнього вчителя трудового навчання є розвиток особистості учня крізь інтелектуальні процеси, які спрямовані на виконання практичної діяльності (вміння працювати і „думати” руками) та розумової, теоретичної діяльності (логічні, просторові мислительні операції тощо). В цьому полягає специфіка професійної діяльності майбутнього вчителя трудового навчання. Саме інтелектуальні прагнення, які відображають інтелектуальну культуру студента як майбутнього вчителя, є центром, крізь який буде відбу-

ватися розвиток особистості учнів, а разом з нею – їх інтелектуальна культура, що є не менш важливим.

10. Прагнення розвитку психічної саморегуляції.

Психічна саморегуляція власних емоцій, психолого-педагогічних дій, думок, вміння правильно відпочивати забезпечують майбутньому вчителю трудового навчання розвиток прагнень і вмінь підтримувати в основному позитивний емоційний тон, зберігати спокій в стресових ситуаціях (що особливо важливо в професійно-педагогічній діяльності вчителя трудового навчання), бути емоційно привабливим, створювати і підтримувати особистісні установки та відношення, зберігати здоровий сенс і мудрість в психолого-педагогічному конфлікті, проявляти гнучкість мислення при вирішенні складних психолого-педагогічних завдань.

11. Прагнення особистості до творчості професійно-психологічних цінностей.

Творчість – найвищий прояв професійної культури. Для майбутнього вчителя трудового навчання дана складова може означати великі успіхи, кар'єру, самоактуалізацію і самореалізацію в його подальшій професійній діяльності. Реалізація прагнення до творчості означає, що майбутній вчитель трудового навчання є не тільки носієм психологічної культури, але і її творцем. На нашу думку, це є професійною ознакою психологічної культури. В цьому випадку, її проявом є наявність власного стилю професійної психолого-педагогічної діяльності майбутнього вчителя трудового навчання, яка характеризується цікавістю, виконується частіше всього в ігровому і процесуальному стилі, з легким вкладенням зусиль і часу. Творчість майбутнього вчителя трудового навчання починається від створення власних теорій, відкриття психологічних закономірностей, до знаходження нестандартних рішень, проявів психологічної самостійності тощо.

Отже, сім із розглянутих прагнень (з 4 по 10) ціннісно віддзеркалюють компоненти соціально-психолого-індивідуального виміру структури особистості за В.В.Рибалкою [9, 112]. Інші чотири відносяться безпосередньо до структури професійної психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання.

Таким чином, практичне дослідження студентів педагогічно-індустріальних факультетів надало нам можливість з'ясувати те, що їх психологічна культура включає в себе особистісно-професійну систему культурно-психологічних прагнень і цінностей,

реалізація яких на практиці в процесі професійної підготовки є одним із шляхів формування і розвитку професійної психологічної культури студентів. На цій проблемі ми зосереджуємо увагу в подальшому науковому дослідженні розвитку професійної психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання.

Література:

1. Видра О.Г. Психологічна культура майбутніх вчителів трудового навчання: дослідження та розвиток // Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник / За ред. В.В. Рибалки. – К.: ІПППО АПН України, 2005. С. 206 – 223.
2. Гроф С. Духовний кризис: Статьи и исследования. – М., 1975. – 255 с.
3. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. Л., Изд. Ленинград. ун-та, 1967. – 183 с.
4. Монро Роберт. Далекіє путешествія. Перев. с англ. – К.: «София», М.: ИД «София», 2003. – 322 с.
5. Педагогічна майстерність. Підручник / За ред. І.А. Зязюна. – К. 1997. – 349 с.
6. Психологический словарь / Под ред. В.И. Войтко. – Київ, 1982. – 216 с.
7. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 3-тє вид. стереотип. – К. – Либідь.: 2001. – 560 с.
8. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології (Досвід особистісно-центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату): Навчально-методичний посібник. – К.: Ніка-Центр. 2003 – 204 с.
9. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія. – К.: Деміург, 1998. – 160 с.
10. Рибалка В.В. Роль психологічної культури у професійному становленні гуманітарно-технічної еліти // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць / За ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Ч.1. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2002. – 432 с.
11. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1997. – 800 с.

12. Сухомлинский В.А. Избранные произведения: В 5-ти т./ Редкол.: Дзевежин А.Г. и др. – К.: Рад. школа, 1979. – Т.3. 1980. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. 719 с.

13. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: А.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов – М.: Сов. Энци., 1983. – 840 с.

14. Александр Видра. Содержание личностно-профессиональных стремлений в структуре психологической культуры будущих учителей трудового обучения.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2005 р.

УДК: 159.9:2

Гридковець Л.М.
м.Київ

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ У ФОРМУВАННІ РЕЛІГІЙНОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Стаття розглядає проблему впливу релігії на духовне становлення особистості людини. Розкриваються соціальні та особистісні фактори стимулювання розвитку релігійних почуттів, визначається взаємозалежність духовного розвитку дитини від духовно-культурного рівня батьків, релігійного досвіду старшого покоління.

Психологічна наука спадщина, що дісталася нам від радянських часів, беззаперечно, має ґрунтовну теоретичну та методологічну основу. Проте, вона має і певні прогалини до яких зокрема належить розрив культурних міжгалузевих зв'язків таких дисциплін як психологія та богослов'я. Не можна розглядати особистість лише через сукупність психічних та фізіологічних процесів. І хоча подібної позиції дотримувалися і представники певних атеїстичних вчень, зокрема марксизму, слід зауважити, що дані світоглядні позиції були сформовані у засновників цих течій, в переважній © Гридковець Л.М., 2005